

v zaporu. Zanimivo pa je, da je ta „revolucionar“ v zasebnem življenju več ko brezbarven in da svojega dekleta noče obremenjevati s svojo miselnostjo. Nič čudnega, da o kakšnem resničnem prijateljstvu pa tudi erotiki med obema ni govora. Ves njun odnos je mrzel in neživljenjski in utemeljuje Sašino nadaljnjo pot bolj kot službo dolžnosti kakor pa kot notranjo nujnost.

Mohoričeva dopušča, da Saša hlastno grabi po socialnem delu, da bi prekričala svojo notranjo razbolelost — Sašina vnema je tolikšna, da po petih letih niti ne ve, da je zaročenec že odslužil kazen! — v resnici pa je vse to v veliki meri le podzavestno sredstvo avtorice, da ji ni treba prikazovati prav tam, kjer dá slutiti osrednje življenje — praznoto.

Saša ni to, kar hoče biti, zato ne more biti eno ne z možem ne z ljudstvom. Z voljo in razumom je pri obeh, s čustvom pa beži v neodgoneljiva vseмирja, ki so bila in bodo predmet osrednjega življenja samotnih, religioznih duš. To je očetova stran Saše, ki je, čeprav zgolj nakazana, bolj življenjska kot pa njena pot za dolžnostjo.

Ko Janez, ki je svoje bivanje v zaporu za študij tako temeljito izkoristil, da mu je preostala do diplomskega izpita na tehniki le (?) še (!) izdelava risb, Sašo sredi njenega novega vse žrtvujočega življenja preseneti z zahtevo, naj s svojim delom preseka in naj gre ž njim („Prve so dolžnosti, ki jih imava zdaj drug do drugega“ — zatrjuje bivši in bodoči „revolucionar“!) je Saša z avtorico vred prepričana, da se ga mora „z vsem žarom okleniti“; nekje na dnu, prav skrita in nevidna pa je ostala rana“ (str. 279). „Med njenim osebnim življenjem in delom, ki se ga je z vsem svojim bistvom oklenila, je zazijal prepad. Ali ga bo kdaj premostila?“ se vprašuje Mohoričeva na koncu knjige in meni, da je našla pozitiven odgovor in potrdilo v Janezovi veri in zvestobi do stvari, ki je tudi njena stvar.

Tak zaključek ne zadovoljuje. Mogoče namerava Mohoričeva tej prvi knjigi priključiti nadaljevanje: za Sašino „učno dobo“ dobo iskanja njej ustrezajoče življenjske poti („Wanderjahre“), ki ji izvojuje končno soglasje med notranjim življenjem in delom, ali pa jo razbije v stopnjevanem konfliktu med obema. — Želeti pa bi bilo več sozravnosti in zgoščenosti.

Prvi obširnejši tekst Mohoričeve priča, koliko razmišlja avtorica o življenju, kako vrta v njegovo problematiko in kako teži, prikopati se do jasnosti ob študiju resničnosti. Če njeni liki le niso dovolj plastični, bo iskati vzrokov drugje. Samo močna čustva in strasti zmorejo ustvariti v umetnosti nekaj resnično živega; še tak razum in še tolikšna volja ne prečarata črnila v kri. Zdi se, da Mohoričeva ne razpolaga s prebogato tvorno fantazijo in da je najmočnejša tam, kjer najde oporo v lastnem življenju. — Čeprav pa je vsa problematika nakazana bolj v referiranju kot v napetem dogajanju, je knjiga idejno aktualna in se dotika prav tistih vprašanj, ki najbolj silijo k razmišljanju. Jezik je preprost, toda včasih bled in neizdelan. Poln je tudi stilističnih, sintaktičnih, morfoloških pa tudi prayopisnih nerednosti in pomanjkljivosti.

M. B.

Kronika

DVA DOKUMENTA

Andrej Tratnik

Januarska številka „Misli in dela“ in za njo „Jutro“ od 16. febr. 1941 sta objavila proglas „Na skupno delo!“, ki so ga podpisali poleg znanih voditeljev OJNS dr. Branka Vrčona in inž. Jožeta Rusa in ljudi iz vodstva slovenske SDS (dr. Vladimir Šuklje) še skupina manj znanih ter popolnoma neznanih uradnikov in kmečkih sinov „napredne struje“.

Kdor je pazljivo čital ta dokument, je moral opaziti, da je silno zgoščen izveček iz okrožnice OJNS, ki se je pred nekaj meseci pojavila v obliki brošure pod naslovom „Politična, gospodarska in socialna načela — sprejeta kot osnova delovnega programa na seji banovinskega odbora OJNS v Ljubljani 5. sept. 1940.“

Iz te zaporednosti se da sklepati, da je program OJNS, ki ga vsebujejo omenjena „Načela“, služil kot izhodišče za zbiranje ostalih sorodnih skupin in so ga te po večmesečnem prizadevanju voditeljev OJNS sprejele ter precizirale v proglasu „Na skupno delo.“

Oba dokumenta sta tedaj za naše javno življenje razmeroma važna.

Naravno je, da v vsakršnem političnem dokumentu načelnega značaja iščeš najprej odgovora na najbolj pereča notranje in zunanjepolitična vprašanja, ki od njih rešitve zavisi usoda našega naroda. „Proglas“ pa te v tem pogledu močno razočara, ker se prav tem vprašanjem — izogne. V njem ni niti besedice o notranji ureditvi naše države niti besedice o njeni zunanjepolitični orientaciji. Avtorji „Proglasa“ so torej mnenja, da so ta vprašanja postranskega pomena ali pa — imajo v teh vprašanjih taka naziranja, da jim je neprijetno priti z njimi pred širšo javnost.

Celo „Načela“, ki se niso javno prodajala in ki so bila namenjena le notranji uporabi prizadetih organizacij, so ta vprašanja obravnavala le mimogrede in brez zadovoljive jasnosti. Tako govore v poglavju „Položaj v svetu in mi“ sicer o idealni bodoči ureditvi Evrope, ki da naj sloni „na načelu popolne enakopravnosti vseh držav, tako malih kakor velikih“ (str. 13) in izjavljajo „zvestobo realni slovanski politiki, ki naj računa z dejstvi, ki pa naj se mimo vseh ovir tudi trudi, da ne glede na posebne notranjepolitične prilike v poedinih slovanskih državah najde oblike trajnega med slovanskega sodelovanja na osnovi neposrednega izravnavanja medsebojnih nesoglasij“ ter proglašajo „sporazum med Slovani... za enega izmed stebrov in pogojev pravične bodoče ureditve Evrope in sveta“ (str. 14) — ne zave pa se ali se noče zavedati, da s tem nudi ponarejen denar ljudstvu, ki kaj dobro ve, kaj se največkrat skriva za takimle meglenim „panslavizmom“. Niti se ne zave ali se noče zavedati, da sploh ne govori o „Položaju v svetu in nas“, ki smo, marveč o „Položaju v svetu in onih“, ki bodo. Vprašali bi avtorje „Načela“, kdaj naj njihova nova „slovanska“ politika prične in kakšno obliko naj bi imela danes, ko delimo po besedah istih avtorjev „z mnogimi malimi narodi v Evropi... še posebej mi Slovenci zaskrbljenost za svoj goli obstoj“?

O osnovnih notranjepolitičnih vprašanjih pravijo „Načela“ v poglavju o „Splošnih političnih načelih“, da OJNS sprejema sporazum z dne 26. avg. 1939 in celo želi, da bi temu „prvememu koraku k dokončni izgradnji naše države sledili še drugi, ki naj bi začeto delo dovršili v duhu popolnega in trajnega sporazuma“ (str. 17). Ne glede na skepso, s katero bo vsakdo, ki pozna skrajno centralistično usmerjenost tabora, ki mu pripadajo avtorji „Načela“, bral ta dokument, bo našel v samem njegovem besedilu mesta, ki kažejo, da je želja po popolnem in trajnem sporazumu neodkritosrčna. Tako imenujejo avtorji „Načela“ boj za narodno ravnopravnost — „ne zdrava medsebojna trenja“ (str. 16.), skrbno se izogibajo, da bi nazivali Slovence — narod. Nasprotno najdeš v poglavju o „Narodu in državi“ v bistvu skrajno centralistično geslo: „Država je narod, narod je država“ (str. 26) in prav v zvezi s tem geslom je nov naziv: etniške skupine (istotam)!! Po vsem tem se vsiljuje zaključek, da je gori navedena izjava o sporazumu le dokaz, da se danes tudi najbolj zagrizeni pristaši centralizma strinjajo s sporazumom vrhnjih plasti narodov Jugoslavije.

Težišče tako „Proglasa“ kakor „Načela“ pa je povsem drugje in sicer v razglabljanju o tem, kako naj se uredi naša družba nekoč pozneje, najbrž potem, ko bo, ne

vemo po kakšni poti, pri kraju sedanje stanje, o katerem se zdi avtorjem odveč izgubljati besede.

Koj drugi stavek „Proglasa“ se glasi: „Na prelomu med dvema dobama se pripravljamo v svetu nov pravičnejši red“ (podčrtali avtorji „Proglasa“). O tem bodočem redu, kakor si ga zamišlja OJNS, nas obširno poučujejo „Načela“. Na šestdesetih straneh obravnavajo splošna politična, socialna, prosvetna in kulturna ter gospodarska načela in lepo število vprašanj od poedinca in družine preko socialne zakonodaje do industrijske in finančne politike.

Šli bi preko okvira članka, če bi hoteli dati izvleček in razčlenbo razmotrivanj in predlogov avtorjev o vseh teh vprašanjih. Vzemimo zato le nekaj bistvenih momentov.

V odstavku z naslovom „Na pragu novega socialnega reda“ čitamo, „da je liberalni individualizem... družbo samo razkrajal“ (str. 20), „da se je sedanje stanje preživelo kot nevzdržno“ (str. 21) ter da zaradi tega „reforma našega družabnega reda ne sme biti samo sprememba naziva istega sistema, niti ne sme biti samo dejanje taktičnih polovičarskih koncesij ali strankarsko politične oportunitete, pač pa mora korenito preobraziti socialno vsebino...“ Pri tem se bomo morali pa čuvati tujih zgledov, kajti — „vsako nasilje tuje miselnosti nad našo bi nas spridilo v bistvu in iztirilo s samostojne življenjske poti“ (str. 21).

Kako naj se torej preobrazi družba, da bo korenito spremenjena njena socialna vsebina in da ostanemo zvesti naši narodni miselnosti?

„Poedinec bodi nedotakljiv v svojih naravnih osebnih pravicah: življenja, osebne svobode, svobode duha in vesti ter enakopravnosti v družbi“, čitamo na str. 22. Očitno manjka tu ena izmed pravic, ki se v tej zvezi običajno naštevajo, namreč lastninska pravica. Ta bi bila torej v družbi, organizirani po vzorih OJNS, dotakljiva. V koliko, o tem nas pouči odstavek o zasebni in skupni lastnini, kjer beremo: „Lastninsko pravico na proizvodnih sredstvih naj imajo s a m ó (podčrtali mi) javne, samoupravne ali kolektivne ustanove“. Avtorji pa hite dostaviti: „... v kolikor pa niso v takih rokah, jih morajo upravljati samo državljani“.

Tako ostajamo v dvomih ali naj bodo proizvodna sredstva samo v rokah javnih in kolektivnih ustanov ali tudi posameznih državljanov in listamo po brošuri, iščoč kaj več pojasnil. In glej: o podružabljenih sredstvih proizvodjanja se v ostalih poglavjih sploh ne govori. Še več: na vsaki strani naletiš na predloge, ki so nesmiselni, če bi bila sredstva proizvodjanja podružabljena. Tako govore avtorji na str. 32 o „smotrni udeležbi delavstva na dobičku podjetja“, o „urejevanju razmerja med delom in kapitalom“ itd. Res, da je besedilo celega prvega dela brošure zabeljeno tu in tam s kakim presenetljivim radikalnim izrekom — n. pr. družbin red, ki ne more ali noče zagotoviti sploh ali pravično plačanega dela in življenja, ni red, ki bi obvezoval — toda taki izreki nam na zgoraj postavljeno vprašanje ne dajejo odgovora. V drugem delu — „Gospodarska načela“ — pa manjkajo celo te vrste izreki. — Sploh ves ta del ni s prvim v marsičem v skladu. Tako je v tem drugem delu preklican celo konec gori navedenega stavka, ki pravi, da morajo nepodružabljena sredstva proizvodjanja upravljati samo državljani. S tem je avtor prvega dela očitno hotel izključiti tuji kapital. V drugem delu, v odstavku o industrijski politiki namreč čitamo, da naj se „tujemu kapitalu dovoli vhod in delo v državi samo potem njegovih bančnih zavodov, ker bo s tem lažje nadzirati njegovo poslovanje“ (str. 56).

„Načela“ so torej v tem važnem vprašanju popolnoma breznačelna. In breznačelnosti najdeš v brošuri tudi v drugih vprašanjih na pretek. Tako pišejo n. pr. o kmečki zemlji, da „mora priti v roke, ki jo obdelujejo ali hočejo obdelovati“ (str. 27). Zato

„mora država izvesti polno agrarno reformo ter omejiti in preprečiti prehajanje zemlje v nekmečke roke“ (istotam). Ali smemo vprašati, kako naj pride kmečka zemlja v kmečke roke, če se bo njeno prehajanje v nekmečke roke samo omejilo? In kako se tako prehajanje obenem omeji in prepreči?

Že iz teh nejasnosti in protislovij je po našem mnenju dovoljeno sklepati, da spada objava takega dokumenta v kategorijo onih ukrepov, proti katerim so se avtorji v začetku boršure tako vehementno uprli, in da je nagib, ki jih je pri tem vodil, prav od njih samih obsojana strankarsko politična oportuniteta.

Če pa pustimo breznačelnosti in protislovja ob strani in se omejimo na osnovno misel, ki se jo iz kaosa formul, ki jih vsebujejo „Načela“, vendarle da izluščiti in ki je v tem, da je edino zdravilo za našo hirajočo družbo v neki postopni in omejeni socializaciji — potem moramo reči, da je ta recept vse prej kakor nov in originalen, še najmanj pa, da je „zrasel iz nas“ in da nosi „znamenje naše družbene izvirnosti“ (str. 21).

Ravno nasprotno. Postopna in omejena socializacija je geslo, ki ga niti v govorih predsednika Roosevelta ob priliki njegove prve volilne kampanje nismo slišali prvič — da ne govorimo o povodnji sličnih izjav, ki jih slišimo prav zadnje leto iz ust skoraj vseh srednje in zapadnoevropskih državnikov ter domačih vodilnih politikov.

V potrdilo gornje trditve naj primerjamo le eno mesto iz „Načel“ z ustrežajočim mestom iz splošno znanega dokumenta starejšega datuma.

„Z današnjimi socialnimi potrebami in njih pojmovanjem je nezdružljivo liberalistično pojmovanje zasebne lastnine kot neomejene pravice svobodnega razpolaganja z njo in tako tudi kot temelja za družabno in često politično moč, ki jo neupravičeno daje“. Tako čitamo v „Načelih“ na str. 26.

„Po pravici se namreč zahteva, da se neke vrste dobrine izvzamejo zasebni lasti in pridrže državi, ker je z njimi zvezana takšna moč, kakršna se brez nevarnosti za občo blaginjo zasebnikom ne sme prepustiti... Takšne pravične zahteve in želje nimajo ničesar v sebi, kar bi bilo v nasprotju s krščansko resnico“. Tako čitamo v encikliki „Quadragesimo anno“ na str. 113 (citirano po Gosarju „Za nov družabni red“ str. 153).

V zaključek torej lahko rečemo, da se skušajo voditelji JNS, skrivajoč se za mlajše elemente, le prilagoditi globokemu in splošnemu nezadovoljstvu množic, da bi tudi oni zajeli nekaj vetra, ki veje, v svoja raztrgana jadra.

POPRAVEK. V članek „Primer industrijske kombinacije (vertikalnega koncerna) na slovenskih tleh“ se je vrinila vrsta tiskovnih napak. Naj navedemo le one, ki kvarijo smisel! V I. delu str. 41 naj se pravilno glasi:

Zato je nova poglobitev osnovnega protislovja, ki se izraža v poostitvi diametralnih polov (ne: poslov) bogastva in revščine. V II. delu str. 41 pravilno: koncern lahko zajame obrate iste vrste (horizontalni) ali najrazličnejša (ne: najkласičnejša) podjetja (bančni koncerni) itd. Str. 82 pravilno: Največja industrija je tako nanizana v interesni (ne: v interesu) skupnosti itd. ter v III. delu str. 84 pravilno: Kakor je svojstveno monopolističnim bankam, tako tudi Kreditni zavod zbira vloge najširših (ne: najvišjih) krogov, a jih uporablja za investicije po interesih posameznikov. Zadnjemu stavku ob koncu članka str. 85: Le široke, večino obratov zajemajoče akcije postajajo v tem razdobju uspešne, ... pa naj sledi stavek: Vendar ta ugotovitev ne izključuje pomena akcij v posameznih obratih. Kakor kaže prav danes praksa, je namreč pri podjetnikih silna bojazen, da preskoči akcija še na druge obrate. Pa tudi radi konjunktura v industriji je za kapital važen vsak obrat.